

UOT-811.512.162

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DİLLƏRİNDƏ UŞAQ FOLKLORUNDA FONETİK TRANSKRİPSİYANIN BƏDİİ ÜSLUBİ İMKANLARI

Könül Həsənova
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Bakı, Azərbaycan
konul_salmanova@mail.ru
Orcid: 0000-0003-1490-5751

Xülasə

Türkologiyada, o cümlədən Azərbaycan filologiyasında janr və həcmdən asılı olmayaraq şifahi xalq ədəbiyyatının poetik nümunələrinin dilçiliklə tədqiqi obraz və bədii obraz yaradıcılığının əsası kimi önə çəkilmişdir. Bu prosesdə eyni adət-ənənələrə, dilə, tarixə malik türk türkləri ilə Azərbaycan xalqının yaratdığı folklor nümunələrinin, o cümlədən layla və nəğmələrin müqayisəli təhlili məsələsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Fonetik transkripsiyanın işlənməsi baxımından türk laylaları ilə Azərbaycan laylaları bir sıra dil elementlərinə görə oxşar olsa da, həm də fərqli, özünəməxsus cəhətlərə malikdir. Bu dil elementləri bu folklor nümunələrinin daha axıcı, ahəngdar və idiomatik olması, xalq dilinin zənginliyini özündə ehtiva etməsi və qoruması ilə seçilir. Layla və oxşamalarda xalqın dünyagörüşü, adət-ənənələri, ailə, ana-övlad münasibətləri və digər məsələlər əks olunur. Ona görə də bu folklor nümunələri eyni kökdən yaranan Azərbaycan və türk xalqlarının bu cəhətdən də yaxınlığını üzə çıxarır. Azərbaycan dili ilə müqayisədə Türkiyə türklərinin dilində söz, ifadə və morfoloji formaların danışıq dilində işlənmə imkanları Azərbaycan dilinə nisbətən daha məhduddur. Burada sözlərin böyük əksəriyyəti danışıq dilində də yazılış qaydasına uyğun əks olunur. Digər tərəfdən bu dildə bir çox şəkildə, o cümlədən *-dır* xəbərlilik şəkildəsi son samiti ixtisar olunmadan yazılışa uyğun işlənir. Ümumən, fonetik transkripsiya folklor nümunələrinin daha axıcı, uyumlu və diləyatımlı olması, xalq dilinin zənginliyini özündə ehtiva edib qoruması ilə fərqlənir. Bu nümunələr Türk və Azərbaycan dillərinin poetik imkanlarını, xalq şeirlərində fonetik transkripsiyanın dilin təbiilik göstəricisi rolunu aydınlaşdırır.

Açar sözlər: layla, dördlük, folklor, transkripsiya

ARTISTIC STYLISTIC POSSIBILITIES OF PHONETIC TRANSCRIPTION IN AZERBAIJANI AND TURKISH CHILDREN'S FOLKLORE

Konul Hasanova
Doktor of philosophy on philology
Azerbaijan State Pedagogical University
Baku, Azerbaijan

Summary

In Turkology, including Azerbaijani philology, linguistic research of poetic examples of oral folk literature, regardless of genre and volume, is highlighted as the basis of image and artistic image creation. In this process, the issue of comparative analysis of folklore examples, including songs and songs created by Turkish Turks with the same traditions, language, and history, should be in focus. In terms of processing phonetic transcription, Turkish lullabies and Azerbaijani lullabies are similar in terms of a number of linguistic elements, but they also have different, unique aspects. These language elements are distinguished by the fact that these folklore examples are more fluid, harmonious and idiomatic, and contain and preserve the richness of the folk language. The world view, traditions, family, mother-child relations and other issues are reflected in songs and rhymes. Therefore, these examples of folklore reveal the closeness of the Azerbaijani and Turkish peoples, which originated from the same root.

Compared to the Azerbaijani language, the possibilities of processing words, expressions and morphological forms in the spoken language of Turkish Turks are more limited than in the Azerbaijani language. Here, most of the words are also reflected in the spoken language in accordance with the order of writing. On the other hand, many suffixes in this language, including the suffix *-dır*, are used according to the

spelling without shortening the last consonant. In general, phonetic transcription is distinguished by the fact that folklore samples are more fluid, harmonious and melodic, and contain and preserve the richness of the folk language. These examples clarify the poetic possibilities of the Turkish and Azerbaijani languages, the role of phonetic transcription in folk poems as an indicator of the naturalness of the language.

Key words: lullaby, quatrain, folklore, transcription

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ФОНЕТИЧЕСКОЙ ТРАНСКРИПЦИИ В ДЕТСКОМ ФОЛЬКЛЕРЕ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Конуль Гасанова
Доктор философии по филологии
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет
Баку, Азербайджан

Резюме

В тюркологии, в том числе и в азербайджанской филологии, лингвистическое исследование поэтических образцов устного народного творчества, независимо от жанра и объема, выделяется как основа образно-художественного образотворчества. При этом в центре внимания должен быть вопрос сравнительного анализа фольклорных образцов, в том числе песен и песен, созданных турками-тюрками с одинаковыми традициями, языком и историей. С точки зрения обработки фонетической транскрипции турецкие колыбельные и азербайджанские колыбельные похожи по ряду лингвистических элементов, но они также имеют разные уникальные аспекты. Эти языковые элементы отличаются тем, что эти фольклорные образцы более подвижны, гармоничны и идиоматичны, содержат и сохраняют богатство народного языка. Мироззрение, традиции, семья, отношения матери и ребенка и другие вопросы находят свое отражение в песнях и стихах. Поэтому эти образцы фольклора раскрывают близость азербайджанского и тюркского народов, происходящих от одного корня.

Ключевые слова: колыбельная, четверостишие, фольклор, транскрипция.

Annotasiya. Məqalədə tarixən eyni kökə malik, minilliklərdən gələn ortağ tarix və dünyagörüşə malik Azərbaycan və türk xalqlarının folklorunda özünəməxsus yer tutan layla, oxşama və ninnilərin müqayisəli təhlili aparılmış, bu xalq şeir janrlarında özünü göstərən xüsusiyyətlər araşdırılmışdır. Xalq danışığı dilində yaranan bu el şeirlərində fonetik transkripsiya üsürləri hər iki dildə müqayisəli təhlil olunmaqla belə qənaətə gəlinmişdir ki, Azərbaycan dili layla və oxşamaları danışığı dili vahidlərini, söz, şəkilçi və qrammatik formaların tələffüz variantlarını əks etdirdiyi halda, türk dilində yaranan ninnilər daha çox yazılı dil qaydalarına əsaslanır.

Aktuallıq. Layla və oxşamalar, həmçinin ninnilər məişət nəğmələri olduğundan bu xalq şeir növü özündə mənsub olduğu xalqın tarixini, onun minilliklərdən gələn dil xüsusiyyətlərini, o cümlədən poetik imkanlarını üzə çıxarmaq baxımından əhəmiyyətliyədir. Azərbaycan və türk xalqları qohum dillər olduğundan bu iki dilin məişət nəğmələri arasında xüsusi yer tutan layla, oxşama və ninnilərin müqayisəli təhlili xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, bu folklor nümunələrinin təhlili türk və Azərbaycan xalqının ailə münasibətlərini, ana-övlad bağlılığını, eləcə də bu iki xalqın dünyagörüş və adət-ənənələrinin oxşar və fərqli cəhətlərini üzə çıxarmağa imkan yaradır.

Metod. Mövzunun araşdırılmasında təsviri və müqayisəli metodlardan istifadə edilmişdir.

Giriş. Tюркологiyada, o cümlədən Azərbaycan filologiyasında janrıdan və həcmindən asılı olmayaraq, şifahi xalq ədəbiyyatına aid poetik nümunələrin linqvistik tədqiqi obraz və bədii təsvir yaradıcılığının təməli kimi işıqlandırılmışdır. Bu prosesdə eyni kökdən törəyən, adət-ənənələri, dili, tarixi eyni olan Türkiyə türkləri ilə Azərbaycan xalqının yaratdığı folklor nümunələrinin, o cümlədən layla və oxşamaların müqayisəli təhlili məsələsi də diqqət mərkəzində olmalıdır. Çünki poetik mətnlərə linqvistik həssaslıqla yanaşma bədii nümunələrdə poetik incəliklərin linqvistik ifadə görümlərini aşkara çıxarıb, dəyərləndirməyə imkan verdiyi kimi, bu iki qardaş xalqın ailə münasibətlərini, ailədə körpələrin təlim-tərbiyə və əzizlənmə məsələlərini də müqayisə etmək imkanı verir. Şeir dilinin sirlərini açmaqla yanaşı, günümüzdə şifahi şəkildə, ağızdan-ağıza ötürülməklə gələn layla və oxşamalar özündə təbiiliyi yaşadan, qoruyan maraqlı poetik nümunələr

olduğundan xalqımızın qədim dünyagörüşünün, həyata baxış tərzinin də türk qardaşlarımızla qarşılıqlı müqayisədə öyrənilməsinə imkan yaradır. Folklorun bu sahəsini tərif və xarakterizə etmək başqa xalqlarda daha çətin bir proses kimi görünərsə də [13, s. 11] biz əminliklə deyə bilərik ki, nümunələr “özünəməxsus dilə, poetik lüğətə və aydın, sadə üsluba” [12, s. 111] malikdir.

Ana ilə körpə arasında yaranan doğma və səmimi bir ruhda “doğulan” bu nümunələrin bu iki dildə poetik dilinin ifadəlilik imkanlarından danışdıqda fonetik vasitələrə toxunmamaq, ondan yan keçmək olmaz. Bu şeir nümunələrinin dilindəki fonopoetik üsulların şeir daxilində yaratdıqları üslubi-semantik çalarları aşkara çıxarmaq zəruri və maraqlıdır. Çünki istər Azərbaycan dilində, istərsə də Türkiyə türkcəsində layla və oxşamaların fonetik ifadə üsulları olduqca zəngindir. Belə ki, layla və oxşamalar mühüm fonoloji vasitələrin daşıyıcıları kimi, bədii düşüncənin obrazlı ifadəsinə xidmət edir. Burada fonopoetik vasitələr lirik təhkiyəni canlandırır və gücləndirir, məzmunun gerçəkləşməsində, üzə çıxmasında təməl rolu oynayır.

Sözlərin, ifadələrin və cümlələrin mənalari ilə səslənməsi arasında ahəngdarlığın təmin edilməsi üçün istifadə olunan fonetik vasitə və imkanlar “*fonetik üslubi vasitələr*” adlanır [7, s. 144]. Ə. Dəmirçizadənin də qeyd etdiyi kimi, dildəki ifadəlilik vasitələri içərisində xüsusi yer tutan fonetik vasitələrlayla və oxşamaların məzmun və ideyasının açılmasında xüsusi rol oynayır. Ona görə də layla və oxşamalarımızın türk dili ilə müqayisədə öyrənilməsi, onların ilk ritmik, fonopoetik xüsusiyyətlərinin araşdırılması, dövrümüzə gəlib çatan folklor nümunələrində onların izləri qədim ortağ şifahi poeziyamız haqqında da təsəvvür yarada bilər.

Fonetikanın tədqiqat obyektini və materialı sayılan danışq səsləri, heca, vurğu, intonasiya, fonetik transkripsiya və b. fonopoetikanın da elementləri sayılır. Ümumxalq dilinin ruhunu və estetik qüvvəsini daha çox özündə hiss etdirən bu lirik növ nümunələri fonetik üslubi vasitələrin araşdırılması baxımından zəngin mənbə sayıla bilər.

Bu şeirlərdə fonetik üslubi vasitələrdən: transkripsiya, assonans, alliterasiya, həmqafiyə sözlər, anafora və epifora daha çox diqqəti cəlb edir.

Fonetik transkripsiya layla və oxşamalarımızda canlı danışq dilinin ritmini, səs-ahəng birliyini təcəssüm etdirir. Məhz buna görə də, layla və oxşamaların fonetik sistemə məxsus akustik imkanları, onların fəal estetik mövqeyini, yaratdığı forma kamilliyi fonetik transkripsiyasız təsəvvür etmək mümkün deyil.

Təbii ki, fonetik transkripsiya səs variantlarını olduğu kimi yazıda göstərmək məqsədi ilə işlədilsə də, onun funksiyası şeir dilində tam başqadır. Layla və oxşamalarda istifadə olunan sözlərin tələffüz formasında olan yazılışları dili rəsmilikdən təbiiliyə çevirmək üçündür. Bu sözlər dinləyicidə daha real bir görüntü yarada bilər. Sözü tələffüz formasında səsləndirilməsi ilə səs naxışlarının bədii çalarları qabardılır. Layla və oxşamaların yaratdığı estetik həyəcanlar ritm və ahəng əlvanlığı kəsb edir:

Dəsmalı *kirri* balam,
Qəlbi *fikirri* balam,
Gözəllərin içində,
Hamıdan şəkilli balam [5, s. 687].

Nümunədə fərqləndirilmiş sözlərdən də göründüyü kimi, “kirri” və “fikirri” sözləri tələffüz formasına uyğun verilmiş, şeirin dilini təbiiləşdirmişdir. Nəzərə alsaq ki, bu şeir nümunələri yazının elə də inkişaf etmədiyi dövrdə yaranmış və ağızdan-ağıza ötürülərək şifahi şəkildə çağdaş zəmanəmizə gəlib çatmışdır, burada fonetik transkripsiyanın üslubi rolunun daha güclü ola biləcəyi təəccüb doğurmamalıdır.

Azərbaycan dilində olduğu kimi, Türkiyə türklərinin dilində oxunan uşaq nəğmələrinin – ninnilərin dilində də fonetik transkripsiyaya, sözlərin tələffüz variantlarına çox tez-tez rast gəlinir. Aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək:

Al babası, al, babası,
Yağlıgımı sar, babası

Oğlun mektebe hazırta,
Kitap al da sal, babası.

Təqdim etdiyimiz nümunədə “oğlunu” əvəzinə “oğlun”, “hazırla” əvəzinə “hazırta” sözləri tələffüz formasında verilən fonetik transkripsiya dili kimi ninninin danışq dilində deyilməsinə imkan yaratmış, daha təbii dil elementi kimi ortaya çıxmışdır. Başqa bir nümunəyə diqqət edək:

Çalkan, Karadeniz, çalkan,
Gemilerdeoluryelken.
Burusada Emir Sultan,
Himmat et, oğlumuyusun.

Göründüyü kimi, şeirdə “Bursa” sözü “Bursa” variantında işlənməklə danışq dili vahidi kimi həm təbiilik və axıcılığın, həm də heca bərabərliyinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Təsadüfi deyil ki, nəzm əsərlərinin formasında təzahür edən fonetik transkripsiyalar dilçilik elmini də intensiv məşğul etmişdir.

M.Hüseynova da folklor dili və üslubu üçün ədəbi dilin transkripsiyasını həm normal, həm də təbii hadisə hesab edir. Müəllif qeyd edir ki, “*folklor nümunələri müxtəlif tarixi dövrlərin ədəbi nümunələri kimi ağızdan-ağıza keçərək dilimizin danışq qaydalarına uyğunlaşdırılaraq çağdaş zəmanəmizə çatdığından və şifahi yolla yazıya alındığından mövcud örnəklərin dilində ədəbi tələffüzün transkripsiyasından, yəni bu əsərlərin ümumi lüğət fondunu təşkil edən sözlərin ədəbi tələffüz şəraitinə uyğun şəkildə yazılması təbiidir*” [8, s. 6]. Bu xüsusiyyət Azərbaycan dilində olduğu qədər Türkiyə türkcəsində söylənən ninnilərin dili üçün də eyni dərəcədə xarakterikdir.

Layla və oxşamaları ifa edən tərbiyəçilərimiz bəzən sözlərin “*nitq üçün səciyyəvi olan tələffüz variantını*” [10, s. 156] işlədir. Layla və oxşamalarda orfoqrafik normanın bu cür yerini orfoepik normaya verməsi sanki şeirlərə canlılıq gətirərək, daha axıcı səslənməsinə şərait yaradır. Bu barədə bir mənbədə deyilir ki: “*Şeirnin məntiqi və emosional oxunuşu ilk baxışdan bəyənilir*” [160, s. 31]. Bu cəhətdən layla və oxşamaların transkripsiyası bədii fikri düzgün fəhm etmək, anlamaq üçün olduqca vacib amildir. Təbii ki, həyatı dərk etməyə təzəcə başlamış körpə dinləyicilərin sözləri və hissələri daha tez qavramalarına kömək edir.

Orfoqrafik normanın pozulması halları layla və oxşamalarda özünü ən çox özünü bəzi şəkilçilərin, sait və samitlərin yazılışında göstərir. Bunlardan bəzilərinə misallarla nəzər salaq:

-lar² cəm şəkilçisi dilimizdə sonu *ş*, *t* samitləri ilə bitən sözlərə qoşulduqda -dar² kimi tələffüz edilir. Bu da orfoepik normaya uyğun tələffüzdür. Aşağıdakı nümunələr göstərir ki, sözün tələffüz variantı dil faktlarının bədii məqsədə uyğunlaşdırılmasından irəli gəlir:

Dağdakı atdar,
Quyruğun qatdar,
Göyçək arvatdar,
Bu balama qurban [9, s.193].

-lar² sonu sonor “n” samiti ilə bitən sözlərə bitişdirildikdə -nar, -nər formasında tələffüz edilir ki, bu da ədəbi dilin transkripsiyasıdır. “l”-“n” əvəzlənməsi sözdə uyarlılıq yaradaraq ekspressiv təsiri biraz da gücləndirir, layla və oxşamaların musiqili ahəngində mühüm rol oynayır. Bununla bədii ovqatın akustik rəngləri meydana çıxır. Tələffüz formaları poetik effekt yaradaraq mətnin struktur bütövlüyünü təmin edir:

Qızım-qızım nazana,
Qızımın saçı uzana,
Qızıma pis baxannar,
Görüm düşsün qazana [9, s. 193].

Eyni hadisəyə Türkiyə türkcəsinin ninni nümunələrində də rast gəlirik:

Ninni disem, yaraşır,
Gül bahçeyi dolaşır.
Mahlemizin kızdarı
Benim oğluma sataşır.

Nümunədəki “kızdarı” sözündə -lar cəm şəkilçisi danışq dilinə uyğun olaraq “-dar” şəklində işlənməklə fonetik transkripsiya ünsürü kimi ninniyə daxil olmuş, şeirin dilini daha da canlılaşdırmışdır. Lakin türk dili ninniləri üzərində apardığımız araşdırma göstərdi ki, bu dildə -lar şəkilçisi əksər hallarda yazıl dilində olduğu kimi işlənməklə transkripsiya əlamətlərinə uyğunlaşmır. Məsələn:

Dağa vardım, dağ uyur,
Dağda *tavşanlar* uyur.
Ben kızıma ne derim,
Kızım beşikte uyur.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, səs dəyişmələri bütün türk dilləri üçün xarakterik hadisə hesab olunur və türkologiyada bu problem bir çox dilçi alimlərin diqqətini də cəlb etmişdir. Məsələn, B.A.Serebrannikov, N.Z.Hacıyeva türk dillərində “l” samitinin dəyişməsi mövzusunda danışarkən, qeyd edirlər ki, -lar affiksi ancaq saitlə və ya sonorla bitən isimlərin əsasında sonra saxlanılır: qazax dilində çöllər(dalalar); qırğız dilində almalar (almalar); altay dilində kırlar (dağ silsilələri) və s. Əgər sözün əsası sonor olmayan hər hansı bir başqa samitlə bitərsə, -lar affiksi -tar// -dar variantına keçir. Məs: qazax dilində kızdar (qızlar), zattar (şeylər) və s. [11, s. 88].

Tuva, xakas, şor və yakut dillərində əsasən bu qaydalar qüvvədədir. Lakin qeyd olunur ki, bu dillərdə cəm şəkilçisinin yeni -nar variantı meydana çıxır. Bu, o zaman olur ki, sözün sonu burun samiti *n(və ya yan)* ilə bitir [11, s. 88].

Bu şəkilçi bəzi məqamlarda orfoqrafik normaya uyğun da yazıla bilər. Cəm şəkilçisinin bu cür işlənməsinə də nümunələrdə az-çox rast gəlirik:

Göydəki quşlar bu balama qurban,
Yağan yağışlar bu balama qurban,
Kişnəyən atlar bu balama qurban
Sonsuz arvadlar bu balama qurban [3, s. 62].

Yuxarıda verilən nümunədən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, “quşlar, yağışlar, atlar, arvadlar” heç də yazıldığı kimi tələffüz olunmur. Bu sözlərin yazıldığı kimi səsləndirilməsi əslində orfoepik normanın pozulmasıdır. Buna görə də belə bir qənaət hasil olur ki, kitab tərtibçiləri xalq tələffüz formasını əsas tutmamış və orfoqrafik prinsiplə mətni köçürmüşlər.

Qeyd edək ki, Azərbaycan dili ilə müqayisədə Türkiyə türklərinin dilində söz, ifadə və morfoloji formaların danışq dilində işlənmə imkanları Azərbaycan dilinə nisbətə daha məhduddur. Burada sözlərin böyük əksəriyyəti yazılış qaydasına uyğun əks olunmaqdadır.

-dır⁴ xəbərlilik şəkilçisinin sonundakı “r” samitinin düşməsi ədəbi dilin orfoepik normasına uyğundur. N.Abdullayev şəkilçilərin tələffüzü ilə bağlı qaydaları sadalayarkən bu şəkilçinin də düzgün tələffüzdə -dır⁴ yox -dı⁴ kimi deyildiyini qeyd edir [1, s. 123]. Aşağıdakı oxşama nümunələrində *budur* sözü, *budu* kimi, *körpədir* sözü *körpədi* kimi verilir və burada “r” samitinin düşməsi ardıcıl parçaların daha nizamlı düzülməsinə imkan verir:

Qızılgül bağın olsun,
Bağlar oylağın olsun,
Tanrıdan əhdim *budu*,
At minən çağın olsun [2, s. 210].

Orfoqrafik normaya uyğun variantda isə:

Dərya, dibin *dərindir*,
Suyun qandır, *irindir*.
Ata-ana *əzizdir*,
Bala candan *şirindir* [2, s. 210].

Bizim fikrimizcə, bu nümunədəki “dərindir”, “irindir”, “əzizdir”, “şirindir” sözlərinin sonundakı “r” sonorusunun saxlanması üslubi zərurətin nəticəsidir. Çünki, burada “r” səsinin fonoloji imkanları olduqca canlıdır, estetik çalarları nisbətən tutumludur. “R” səsinin akustik keyfiyyəti ifadə olunan hökmlərə xüsusi qətiyyət bəxş edir, misraları xoş ahəng üzərində kökləyir. Bu da poetik mətləbin tez qavranılmasını təmin edir.

Bu məqam Türkiyə türkcəsində dilimizdən müəyyən qədər fərqlənir. Belə ki, bu dildə xəbərlilik şəkilçisi olan –dır⁴, əsasən, –tır⁴ işlənir. Digər tərəfdən bu dildə həmin şəkilçisi son samiti ixtisar olunmadan yazılışa uyğun işlənir. Aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək:

Dan dananı dan etmiş,
Kaşları kemandır bunun.

Dandini, dandini, dan kuşu,
Çalılıktır yuvası.
Mama getir babası,
Halka lokum parası.

Türk dili üçün əsas xarakterik əlamətlərdən biri də sözlərin xəbərlilik şəkilçisi olmadan işlənməsidir. Bu türk ədəbi dili üçün də, canlı danışmaq dili üçün də ən çox xarakterik olan məqamdır. Bunu aşağıda təqdim etdiyimiz ninnidə də görə bilərik:

Gözleri kudret halkası,
Burnu Kabe hurması.
Ağzı şeker hokkası,
Yanakları misket elması.

Və ya

Dandini dandini danalı bebek,
Annesi maymun, babası şebek.
Elinde bir şammaşası
Uyumadı gitti
Eşək sıpası.

-dan, -dən ismin çıxışlıq hal şəkilçisi sonu “m” və “n” sonor samitləri ilə bitən sözlərə qoşulduqda -nan, -nən kimi tələffüz olunur. Bu da dilimizin öz təbiətindəki melodiyadan, ahəngdarlıq yaratma məziyyətlərindən irəli gəlir:

Ay balaca oqlan,
Bazarda tullan,
Qoy qızlar görsün,
Dərdinnən ölsün [4, s. 473].

Bu şəkilçi də türk dilində yazılış qaydasına uyğun işlənməklə fonetik transkripsiyaya uyğunlaşmır.

Dandini Dandini Dan İster,

Bey Babasından Don İster.
Basmadan Beğenmez Oğlum,
Kadifeden Don İster.

Başqa nümunələrdə -dan şəkilçisinin -tan,-ten variantlarına rast gəlirik:

Dedesi gelir komşudan,
İbriceği gümüşten.
Egildim bir suiçeyim,
Kanatlandım uçayım.

“l”, “n”, “r” samitləri ilə bitən feillər, xəbər formasının qeyri-qəti gələcək zamanı şəkilçisini qəbul etdikdə yazıldığından fərqli tələffüz olunur [1, s. 124]. Bunu bütün layla və oxşamların dilində müşahidə etmək olur. Bu fərqli formalar poetik dinamizmi artırmağa, obrazlılığı gücləndirməyə xidmət edir. Sözün müəyyən komponentinin ixtisarı vacib estetik meyarların daxilində olduqca labüd bədii fakta çevrilir. Başqa sözlə desək, müəyyən üsürləri ixtisar edilmiş formalar münasib ritmik qəliblərdə təzahür etməklə poetik nitqə ahəngdarlıq gətirir, bütövlükdə mətni poetik siqlətlə yükləyir:

Laylay *çallam* adına,
Tanrı yetsin dadına,
Laylay səsi eşidəndə,
Məni də sal yadına [6, s. 90].

Xoruzun ban səsinə,
Oynaram, dan səsinə.
Sən get şirin yuxuya.
Mən deyim can səsinə [4, s. 474].

Bu danışq dili ünsürü türk ədəbi dilində geniş işlənməkdədir. Ninnilərin dilində də qeyd edilən dil elementinə təsadüf etmək mümkündür. Məsələn:

Gökten indi Cebrail,
Altın beşik içində.
Ninni deddim uyudum,
Allah dedim kaldırmam.

Nəticə. Göründüyü kimi, türk dilində işlənən ninnilərlə Azərbaycan dilindəki layla və oxşamalar bir sıra dil elementləri baxımından oxşarlıq kəsb etdiyi kimi, fərqli, özünəməxsus cəhətlərə də malikdir. Bu dil elementləri həmin folklor nümunələrinin daha axıcı, uyumlu və diləyatımlı olması, xalq dilinin zənginliyini özündə ehtiva edib qoruması ilə fərqlənir. Bu nümunələr türk və Azərbaycan dillərinin poetik imkanlarını, xalq şeirlərində fonetik transkripsiyanın dilin təbiilikgöstəricisi kimi rolunu bir daha aydınlaşdırır, Azərbaycan dilinin layla və oxşamalarında dil vahidlərinin tələffüz imkanlarına uyğun daha geniş işlənmə məqamlarını ortaya qoyur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abdullayev, N. Orfoqrafiya və orfoepiya təlimi məsələləri /N.Abdullayev. – Bakı, – 2008. – 149 s.
2. Azərbaycan bayatıları // – Bakı: XXI-Yeni nəşrlər evi, – 2004. – 304 s.

3. Azərbaycan folklor antologiyası // – Bakı: Az.SSR. Elmlər Akademiyası, – 1968. I kitab. –289 s.
4. 19.Azərbaycan folkloru antologiyası. Gəncəbasar folkloru //– Bakı:Səda, – 2000. IV kitab –500 s.
5. 20.Azərbaycan folkloru antologiyası. Göyçə folkloru // – Bakı: Səda, – 2000. III kitab. – 768s.
6. Azərbaycan folkloru antologiyası. Şəki folkloru // – Bakı: Səda, – 2002. VI kitab. – 496 s.
7. Dəmirçizadə, Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı / Ə.Dəmirçizadə. – Bakı: Azərtədrisnəşr, –1962. – 270 s.
8. Hüseynova, M.Aşiq və el şairlərinin fonopoetikasını / M.Hüseynova. –Bakı: ADPU, – 2015. –67 s.
9. Mirzəyev, H. Dərələyəz folkloru / H.Mirzəyev. – Bakı: Elm, – 2006. – 768 s.
10. Salmanova, K. Layla və oxşamalarda fonetik transkripsiya // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər.Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Tədqiqlər 2, – 2017, – s. 155-159.
11. Серебренников, Б.А. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков / Б.А.Серебренников, Н.З.Гаджиева. – Москва: Наука, – 1986. – 301 с.
12. Orujeva, S.H. Azerbaijan childrens folklore in “The collection of materials for description of districts and tribes of the Caucasus” // –Vestnik TQPU (TSPU Bulletin), –2013.3 (131). –s. 111-114
13. Sutton, Smith. Childrens folklore. A source book / Smith Sutton. –Logan Utah: Utah State University, – 393.